

KASB TUSHUNCHASINING MAZMUNI VA MOHIYATI HAMDA SHAXS HAYOTI DAVOMIDAGI O'RNI

Mamanazarova Manzuraxon Abdualiyevna

*Toshkent viloyati Angren shahar MMTBga qarashli 14-maktab amaliyotchi
psixologi*

ANNOTATSIYA: Kasb – inson ish faoliyatining ma'lum tajriba, tayyorgarlik talab etadigan faoliyat turi, sohasi, hunardir. Kasbga umumiy yoki maxsus ma'lumot hamda amaliy tajriba yo'li bilan erishiladi. Kasb ichida mehnat faoliyatining eng tor xarakteri bilan ajralib turuvchi ixtisoslari bor.

Kalit so'zlar: Kasb, kasb psixologiyasi, kasbiy faoliyat, bilish jarayonlari, nutq, xotira, kasblar tasnifi, kasblar haqida malaka, ko'nikma.

KIRISH

Kasb-hunarni mustaqil tanlashga ehtiyojning paydo bo'lishi uning dunyo bilan o'zaro munosabatlar tuzilmasida shaxs nuqtayi nazariga ega bo'lish istagi shaxs rivojlanishining ancha yuqori darajasiga erishganidan dalolat beradi. Psixologik jihatdan shaxsiy mustaqil tanlov—bu o'zi nimani istashi (maqsad, vazifalar, hayotiy rejalar, eng yuksak orzular), o'zini anglash ekanligini (o'zining shaxsiy va jismoniy xususiyatlari), o'zi nimalarni uddalay olishini (imkoniyatlari, moyilliklari, iste'dodi, qobiliyati), undan boshqalar nimani istashini va kutishini (jamo va jamiyat) anglagan subyekt, ya'ni ijtimoiy munosabatlar tizimida faoliyat yuritishiga tayyor subyekt. Mustaqil tanlash, munosabatlar sohasiga bog'liq holda hayotiy, ijtimoiy, shaxsiy va kasbiy turlarga bo'linadi.

Kasbga o'rgatish singdirilgan ta'limiy-axloqiy asarlarda, hunar o'rganishga doir risolalarida barkamol inson tarbiyasi haqida nazariy va amaliy jihatdan ilgari surilgan. Bularning barchasida ma'naviy barkamol shaxsga xos fazilatlarni ta'riflash, ayniqsa, mehnat ahlini ulug'lash, yosh avlodning kasb-hunarni egallashga undash, ustoz-shogird talablari va tamoyillari muhimdir.

Hayotda o'z o'rnini mustaqil topish murakkab, integrativ tushuncha bo'lib, u o'z ichiga ijtimoiy, boshqaruv, kasbiy, oilaviy va shaxsiy mustaqil tanlovning boshqa turlarini ham qamrab oladi. Hayotda o'z o'rnini mustaqil topish—bu hayot

davomida kasb faqatgina hayotning strategik yo'lini qurish vositasi sifatida aks etuvchi, turmush tarzining tanlovidir. Shaxsning faoliyati, o'zini rivojlantirishni xarakatlantiruvchi kuchi bo'lib hisoblangan faolligi bilan belgilanadi.

Ijtimoiy o'rnini mustaqil tanlash-bu jamiyatda tanlab olgan va o'zi tomonidan qabul qilingan ijtimoiy munosabatlarning ma'lum bir sohasiga va ma'lum bir ijtimoiy doiraga tegishliligi mezonlariga nisbatan belgilashi hamda o'zini kasblarning ma'lum bir doirasi bilan cheklashdir. Ijtimoiy o'rnini mustaqil tanlash ijtimoiy holatni va maqomni tanlashni nazarda tutadi. Shaxsiy o'rnini mustaqil tanlash –bu jamiyatda ishlab chiqilgan va inson tomonidan qabul qilingan, shaxsning qaror topishi mezonlariga nisbatan o'z o'rnini mustaqil tanlashi va o'zini mazkur mezonlar asosida ijobiy namoyon qilishidir.

Shaxsiy o'rnini mustaqil tanlashning hayotiy o'rnini mustaqil tanlashdan muhim farqi shundaki, insonlar shunchaki o'zlashtirmaydi, balki yangi rollarni anglab yetadi va ma'lum bir ma'noda xatto ijtimoiypsixologik norma ijodi bilan shug'ullanadi. Shaxsiy o'rnini mustaqil tanlash-bu o'ziga xos “men obrazi”ni topish, bu obrazni doimiy rivojlantirish va uni atrofdagi odamlar orasida tasdiqlashdir. Shaxsiy ma'noda o'z o'rnini mustaqil tanlash odamning yosh xususiyatlariga bog'liq holda turli xil mazmunga ega. Maktabda ta'lim olish yillarida o'z o'rnini topish jarayoni o'quvchilarning o'zini hayotiy vazifasini anglash, shaxsiy imkoniyatlarini bilib olish va o'z kelajagini belgilash ichki ehtiyoji bilan bog'liq. O'z o'rnini mustaqil tanlashni rivojlantirish maktab o'quvchilarida ularga ijtimoiy jamiyatda qabul qilingan me'yorlarni, qadriyatlarni o'zlashtirishda ularga yordam beradigan hayot faoliyati va o'zini anglash subyekti nuqtayi nazarini shakllantirish bilan bog'liq. Shaxsning kasb-hunarni mustaqil tanlashi kasbiy faoliyat subyektining qaror topishi va rivojlanishini aks ettiruvchi hayot yo'lining mustaqil yo'nalishi sifatida, mehnat subyektining kasbiy-hayotiy yo'lini tashkil etuvchi muhim voqealar yig'indisi sifatida ifodalanishi mumkin.

Kasbga yo'naltirish ko'pchilik mualliflar tomonidan shaxsning psixofiziologik va ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini o'rganishning yoshlarni va mehnatga layoqatli boshqa yoshdagi guruhlarni ongli va erkin kasbiy mehnat

o'zini belgilashga tayyorlashning vositalari va metodlarini ilmiy asoslangan tizimi sifatida tushuniladi.

Yoshlarning kasb tanlashlari maktabdan boshlanadi. Bunga ularni tayyorlab borish zarur bo'ladi. Buni psixolog olim Anvar Jalolov o'zining "Kasb qanday tanlanadi" kitobida shunday ko'rsatib beradi. Xilma – xil va qiziqarli kasblarni tanlashning asosiy maqsadi yaxshi yashash va yaxshi kasbni tanlash hisoblanadi. O'zi uchun qiziqarli bo'lgan kasb insonni har doim o'z ustida ishlashga, uni yaxshiroq bilishga olib keladi. Insonda kasb tanlash jarayonini yana shu muallif quyidagicha belgilaydi. Insonda ma'lum kasbga, uni egallashga xavas, mayil, orzu, ishtiyoq, xafsala bo'lmasa u hech qanday kasbni egallay olmaydi. Insondagi shu jarayonlar odamning o'z kelajagini to'g'ri anglashga, tushunishga olib keladi. Unda istak, xohish paydo bo'ladi. Bular bolada ma'lum bir maqsadni shakllanishiga va bu yo'lda iroda kuchini sarf qilishga olib keladi. Irodali inson o'z maqsadi sari intiladi va orzu havaslariga erishadi. Bunda bolaBunda bolada paydo bo'luvchi xavas atrofdagi insonlarni kuzatish orqali, ularga aytilgan maqtov so'zlarini tinglash va uning mahoratiga qoyil qolish, odamlarni uning mahoratini maqtashlari, bu insonni bilimdonligi, qo'lidan ko'plab ishlar kelishini kuzatishi unda shu insonga o'xshashga xavasni uyg'otadi. Unda orzu, armon, tilak, ishtiyoq va xafsala paydo bo'ladi.

Bu jarayonlar bolada uyg'onayotgan ehtiyojlar va manfaatlar bilan bog'liq bo'lib uni o'z oldiga qo'ygan maqsadlarini amalga oshirishning xissiyotlari, irodalari bilan bog'liq jarayondir. Katta bo'lib borayotgan bolada xavas paydo bo'ladi. Kasbga nisbatan olganda bolani shu kasbga qiziqishi, intilishi, mayli, xohish, istak va orzusi bo'lib ko'zga tashlanadi. Bu yo'lda bola o'ziga tilak tilab shu kasbni egallashga bo'lgan intilishi sodir bo'ladi. Agarda bola o'z tilaklarini xafsala bilan amalga oshirmasa, xarakat qilmasa bu armon va orzu bo'lib qoladi. SHuning uchun u zo'r ishtiyoq bilan xarakat qilishi va armonlarini amalga oshirishi zarur bo'ladi. Ko'rinib turibdiki bu jarayonlar insonga xos bo'lgan psixologik jarayonlarni tashkil etib. Insonning maqsadini vujudga kelishining asosi hisoblanadi. Albatta bu jarayonda insondan iroda kuchi ham talab qilinadi.

Ishtiyoq bu – zo‘r istak, xohish hisoblanadi. Yoshlarni kasb tanlashlari yo‘lidagi bunday jarayonlarni o‘rgangan psixolog olimlar ularni quyidagicha ta’riflaydilar. Insonni anglash darajasiga ko‘ra kasb tanlashda quyidagi tomonlar ta’riflanadi. Istak – intilishning shunday bir turidirki, bunda inson faqatgina o‘zining hozirgi holatidan norozi ekanini his qilib tursa ham, lekin qanday maqsadga intilayotganini, binobarin, bu maqsadga erishishning yo‘l – yo‘riqlarini aniq bilmaydi. Bunda kishi nima istayotganini o‘zi anglab etmaydi. Bola o‘zi nimani istayotganini anglamas ekan bu istakni amalga oshirib bo‘lmaydi.

Kasb - kishining mehnat faoliyati, doimiy mashg‘uloti turi, muayyan ish turini malakali bajarishga imkon beradigan bilim, mahorat, tajribani talab etadi.

Kasb inson uchun zarur bôlgan,bôsh vaqtida shug'ullanadigan,Vatani uchun xizmat qiladigan ishdir.Kasblarni hamma ham egallay olmaydi.Kasb ôrganish uchun eng avvalo ôqish va bilim olish zarurdir.Bilim olish igna bilan quduq qazishdek gap.Agar insonda bilim bôlmasa u ôzi istagan biror bir kasbni egallay olmaydi. Hayotda kasblar shunchalik kôpki,ular orasidan bittasini tanlash shunchalik qiyin.Shunga qaramasdan inson ôzi yoqtirgan,kasbli kishilarni kôrib shu kasbni yoqtirib qolib shu kasbni egallashga harakat qiladi. Kasb qanchalik muvaffaqiyatli tanlansa,inson ôzini shunchalik baxtli his qiladi.Ammo har qanday muttaxassislikni egallash uchun yaxshi ôqish va tanlanga kasbga kôproq qiziqish kerak. Shunday qilib, insonning kasbiy shakllanish muammolarini o‘rganish ham fundamental ham amaliy tadqiqotlarning dolzarb vazifalaridan sanaladi.

XULOSA

O‘z-o‘zini anglashning chegaralanganligi bu-erkinlikni chegaralanishi hisoblanadi. Agarda mutaxasis o‘zini chuqur bilsa, boshqalarni ham chuqur tushuna oladi. Shaxsiy ma’suliyatlilikni qabul qilish ham muhim sifatlardan hisoblanadi. Insoniyat paydo bo‘libdiki u har doim o‘zini boqishga, ehtiyojlarini qondirishga harakat qilgan va hozirda ham shu yo‘ldan bormoqda. Inson o‘z ehtiyojlarini eng avvalo oziq – ovqat, boshpana, kiyim – kechaklarga bo‘lgan ehtiyojlarni qondirishdan boshlagan. Keyinchalik yangi sivilizatsiyalar paydo bo‘lgach, ya’ni insoniyat madaniyatlashib borgan sari o‘z ehtiyojlariga kerak

bo'lgan maxsulotlarni ishlab chiqara boshlagan. Bular eng avvalo shu sohadagi kasb egalarini paydo bo'lishiga va jamiyatni shu maxsulotlarga bo'lgan ehtiyojini qondirishga intilishlarni paydo qilgan. Jamiyat rivojlana borgan sari yangi kasblar paydo bo'lgan va rivojlanib borgan. Insonlar esa yaxshi yashashga intilganlar. Buning uchun kasb tanlaganlar, tajriba oshirganlar va bilimlarni to'plaganlar. Shu bilan birga kasb bu jamiyatdagi qabul qilingan huquqiy – normativ qonunlarga amal qilishi zarur bo'ladi. Kasb – hunarli bo'lish inson uchun zarur bir ehtiyoj ekanligini buyuk avlodlarimiz o'z asarlarida aytib o'tganlar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. A.Jalalov kasb qanday tanlanadi. 2010 Y. 62 b.
- 2.I.A.Karimov Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori.1998.17b
- 3.Kaykaus. "Qobusnoma" T., 1994 y. 26 b.
4. Gurevich K.M. Дифференциальная психология и психодиагностика. 2008 y. 21b.